

van Eeden, frequentie ten aanzien van de Clercq, — zal nog allerlei uiterlijke verschillen aan de hier genoemde kunnen toevoegen.

Inderdaad, men zou er waarschijnlijk nooit aan hebben gedacht van Eeden en de Clercq in één verband te noemen: er was eigenlijk geen verband tusschen hen.

En toch, nu de dood hen als het ware op een zelfde moment heeft weggenomen, nu in vele kranten beider namen tegelijkertijd hebben gestaan en hun „in memoriam“ in sommige bladen op eenzelfde pagina werd afgedrukt, nu dringt zich dat verband aan ons op, komen we er vanzelf toe van Eeden en de Clercq naast elkaar te zien. En dan ontdekken we een zeer merkwaardige verbinding, zóó merkwaardig, dat er nauwelijks een tweede voorbeeld van gelijke kracht te vinden is: beiden, van Eeden en de Clercq, waren zoekers — en beiden zijn ze van hun levenslang zoeken martelaars geworden! (Is eigenlijk heelmaal geen nieuws — en toch, nu de dood voor beiden tegelijkertijd de aandacht der levenden heeft opgevoerd, nu pas zien we het klaar en duidelijk, nu is het tóch een ontdekking. —

\*\*\*

Ach, wie wist niet, dat van Eeden een zoeker was! Dat de vragende, tastende, peinzende „kleine Johannes“ eerst in zijn laatste jaren een begrijpende, bevredigde man is geworden! Heel zijn leven, wat het feitelijk betreft, is één lang zoeken geweest en al zijn werk, van het eerste tot het laatste, van de drama's uit de tachtiger jaren tot de gedichten uit „Aan mijn Engelbewaarder“, was een onafgebroken, vaak diep-ontmoedigend zoeken! In den eersten tijd van zijn dokterspraktijk, in zijn Walden-periode (1898—1903), in het fantastische avontuur van de stichting „de Eendracht“, dat hem zijn fortuin kostte (1903—1908), in zijn experimenteeren in Amerika (1908—1909), in zijn huwelijksleven (in 1907 werd zijn eerste huwelijk ontbonden), in alles was hij de rustloze zoeker, die na 1909 zelfs geen sociale functie meer vervulde. En in zijn geestesontwikkeling, van de pantheïstische natuuraanbidding, over Tolstojaansche anti-maatschappelijkheid, occultistische mystiek, theosophische filosofie, naar de Rooms-Katholieke kerk, tot welke hij in 1921 overging, de zoeker, die pas vond, toen zijn heele daadwerkelijke en schriftelijke werkzaamheid achter hem lag!

En van dat zoeken is van Eeden de martelaar geworden: sociaal, financieel, maar vooral ook in de waardeschatting der menschen. Zijn telkens wisselende houding, zooals die sprak uit zijn daden en geschriften, werd als stuurloosheid gebrandmerkt: zijn herhaald pogen, de abstractie van zijn denken in concrete verhoudingen om te scheppen, wat even vaak mislukte als het werd ondernomen, werd als fantasterij belachen, zijn binnenvluchten in de haven der kerk als huichelarij gehoond. Wel heeft hij de erkenning gevonden, waarop zijn ongeëvenaard kunstenaarschap hem ten volle recht gaf, maar in zijn ideeën-wereld is hij immer een

eenzaame gebleven, zelfs in de latere jaren, omdat zijn katholicisme meer een persoonlijk interpreteeren, dan een onvoorwaardelijk belijden was. (Dat belijden is eigenlijk eerst in zijn allerlaatste jaren gekomen in gedichten als: „Boeteling“, „Ik ben herkend“ e.d.)

Zijn verlangen, brandend en van mystiek doorgloed, naar een boven-menschelijke realiteit, heeft de aarde voor hem gemaakt tot „een ballingschap“ naar hij zelf heeft getuigd in z'n „Jezus' leer en verborgen leeven“, en de menschen, vrienden en vijanden, verstonden dat balling-zijn niet, ook al hebben de eersten (b.v. bij gelegenheid van zijn 70sten verjaardag) getracht van hun sympathie blijk te geven.

Frederik van Eeden levenslang een zoeker — en van dat zoeken de martelaar!

En precies zoo René de Clercq.

Van zijn eerste optreden af, na zijn promotie in 1902 en zijn leeraarschap aan het stadscollege te Nijvel, een strijder voor de Vlaamsche gedachte, een zoeker naar de elementen tot verheffing van het Vlaamsche leven en den Vlaamschen geest. In veelsoortig werk, lyrische poëzie, dramatiek, proza, zich richtend tot het Vlaamsch bewustzijn, wijzend op de schoonheid, de kracht, de realiteit van het Vlaamsche land en de Vlaamsche traditie; in een gansche serie tijdschriften (Jong Vlaanderen, De Vlaamsche Stem, De Toorts, De Gazet van Brussel, Dietsche Stemmen) ijverend voor zijn ideaal. En op allerlei wijze dan dat ideaal nastrevend: in volksche versjes, vlot en vlug, die „heel de ellende en de luimigheid en de moed van het zwoegende Vlaanderen (doen) meeleven“ (Vermeylen); in visionaire dichtwerken, die eigenlijk lagen boven zijn dichtelijke kracht; in diep-klinkende oorlogspoëzie, die gewaagt van het lijden en verbloeden van land en volk (de bundels „De Zwarte Kroon“, „Van Aarde en Hemel“, „De Noordhoorn“); in redevoeringen, overal. — Een zoeker naar verlevendiging van zijn volk en zijn land, waarvan hij zong: „Daar is maar één land, dat mijn land kan zijn“...

En ook deze zoeker werd van dat zoeken de martelaar.

In de oorlogsjaren een activist geworden, dat is, in verbinding met den Duitscher strevend naar een komende Vlaamsche zelfstandigheid, en voorvechter van de Vlaamsche Universiteit te Gent, werd hij, na den terugkeer der Belgische regeering, ter verantwoording geroepen. En toen hij, duchtend de uitkomst van die verantwoording, uitwek naar Nederland, werd hij bij verstek ter dood veroordeeld. Zijn Vlaamsche land was voorgoed voor hem gesloten: een balling moest hij blijven, over de grens. En al heeft hij nu met zijn blijmoedige natuur die ballingschap heroïsch gedragen, al vond hij hier te lande vele vrienden, en, in de talloze lezing- en voordrachtavonden gelegenheid zijn hart te luchten — en wat deed hij dat met een meeslepende hartstochtelijkheid! — diep in zijn ziel bleef het heimwee naar zijn verloren land en zijn, dichtbij en toch onbereikbaar ver, werkend en zwoegend en strijdend volk. Vaak werd hem dat heimwee te machtig: dan kon hij niet zwijgen en

klaagde zijn smart in versjes, die ontroerend waren in hun eenvoud:

Ik kan u niet vergeten,  
mijn simpel landekijn,  
bij menschen die veel weten  
veel hebben en veel zijn.  
Ik heb u nooit verloren,  
uit de oogen van mijn ziel,  
mijn dorpen en mijn toren  
en vaders zingend wiel<sup>1)</sup>.

of de vierregelige strophe uit den bundel „Meidoom“, die heel het verlangen van de dichterziel openlegt:

De vogel, die naar 't Zuiden trekt  
heeft mijn verlangen en liet gewekt  
naar schoone Scheld en torenstad.  
Daar strijdt mijn volk, daar woont mijn schat...

Nog slechts enkele maanden geleden sprak René de Clercq hier te Amsterdam voor een kring van jonge menschen. Met steeds meer aangloeiend vuur, in snel tempo, onder levendige gebaren en een krachtig schudden van zijn herculischen kop, fleurig, levendig, geestig, vertelde hij van zijn Vlaanderen, zijn volk, zijn menschen en hij illustreerde zijn causerie met een herhaald declameeren van zijn bekende volksche liedjes. Zijn geestdrift vonkte de hoorders aan: een rappe pianist schoot naar de piano en zette de melodieën van Hullebroeck in; de jonge menschen zongen en de frissche liedjes juichten door de volle zaal, het eene na het andere, terwijl de dichter glunderend, gebarend, het spontane koor dirigeerde — 't was alles enthousiasme aan en rondom hem, enthousiasme, door hem zelf gewekt. Maar — gelijk hij zelf vertelde in den kleineren kring van het Bestuur — na zulk een avond keerde hij verdrietig huiswaarts, omdat hij weer opnieuw zijn ballingschap zich bewust was geworden, omdat door zijn eigen kleurige woorden en den jubelenden zang weer smartelijk-helder het beeld van zijn geestesongesteldheid van zijn land, waar hij over spreken, over zingen, over denken kon, maar dat hij niet mocht betreden. Dan, in zijn eenzaam terugkeeren naar zijn bovenhuis, was hij de man, dien hij beschreef in zijn „Meidoom“...

Daar zwierf een verstooteling, krank, alleen.  
Slechts iets had hij nog met de menschen gemeen:  
Dat was zijn klagende zieltolk,  
De taal zijner moeder, het lied van zijn volk...

De zoeker weer, en van dat zoeken de martelaar!

\*\*\*

Zóó zien we de merkwaardige verbinding tusschen Frederik van Eeden en René de Clercq, een verbinding die er altijd is geweest, maar waarvan we ons nu pas zijn bewust geworden, nu we van één punt uit: hun gelijktijdig levenseinde, beider levensweg overzien.

C. T.

<sup>1)</sup> Zijn vader was vlaswerker en zeeldraaier.

## POPULAIR-WETEN. SCHAPPELIJKE SCHETSEN

### Het Chillasme en het Oude Testament.

XXXVIII.

Ezechiël's herstellingsvisioen, hfdst. 40-48.

We komen nu tot het laatste en voor het vraagstuk dat ons bezighoudt niet het minst belangrijke gedeelte van Ezechiël's profetie. In de laatste negen hoofdstukken hebben we de beschrijving van een groot, breed uitgewerkt visioen, dat men heel dikwijls het tempelvisioen noemt, maar dat toch juist wordt aangeduid als het herstellingsvisioen, wijl het weliswaar met de teekening van een door den profeet aanschouwden tempel begint, maar daarnaevens toch ook nog heel wat meer biedt: met name een vrij uitvoerige beschrijving van de voorschriften voor offerdienst en priesterschap, en een uitgewerkt plan voor de verdeeling van het land.

De groote vraag bij dit herstellingsvisioen is: moet het zinnebeeldig of letterlijk worden verstaan?

We hebben bij den aanvang van onze schetsen reeksen, in het inleidend gedeelte, reeds opgemerkt, dat men met een algemeen stelsel, dat alles letterlijk zou zijn te verstaan, evenzeer als met een algemeen stelsel van omgekeerde strekking, niets kan aanvangen. Dat zulk een algemeen stelsel, wel verre van het recht verstaan der Heilige Schrift te bevorderen, daaraan veeleer ernstig in den weg zou staan, en slechts tot verwringing van den gezonden zin zou aanleiding geven. In elk bijzonder geval is door een in details afdalend onderzoek te beslissen, of we met letterlijk dan wel zinnebeeldig bedoelde uitspraken te doen hebben. Een van de regels, die daarbij natuurlijk moet worden in acht genomen, is dat men rekening houdt met het karakter van de Schriftuurplaats die men heeft te exegetiseeren. En dat is vooral in dit geval van toepassing. Wij hebben hier te

doen met een visioen, en wij zullen dus dit visioen in overeenstemming met den aard van een visioen hebben uit te leggen. Dat we hier met een visioen te doen hebben, is duidelijk reeds uit het begin. Zeer precies wordt het tijdstip bepaald, waarop de nader mede te deelen Goddelijke openbaring tot den profeet kwam (het was in het 25e jaar van zijn wegvoering met Jojachin, welke plaats had in het jaar 597 voor Chr., dus in het jaar 572 voor Chr., in het begin van het jaar, op den tienden der maand), en hoe kwam die openbaring tot hem? Hij zegt het ons: „de hand des HEEREN was op mij, en Hij bracht mij derwaarts, in de gezichten Gods bracht Hij mij in het land Israëls en Hij zette mij op een zeer hoogen berg“ (Ezech. 40:1, 2). In visionairen toestand werd dus de profeet van Babel verplaatst naar Palestina, waar hij dan verder het gezicht ontving. Later vinden we nog eens herhaald dat we met een visioen te doen hebben, n.l. in Ezech. 43:2, 3, waar beschreven wordt hoe de profeet de heerlijkheid Gods door de Oostpoort in den tempel zag binnentrekken, en dan gezegd wordt, dat deze Godverschijning, deze Theophanie, gelijk was aan die welke hij had gezien bij zijn roeping tot profeet (Ezech. 1:4 v. v.) en bij het visioen van den ondergang der goddelooze stad (Ezechiël 8:2 v. v.), en alzoo was de gedaante van het gezicht, dat ik zag, gelijk het gezicht, dat ik gezien had toen ik kwam om de stad te verdueren, en het waren gezichten als het gezicht, dat ik gezien had aan de rivier Chebar. Hebben we hier nu met een visioen te doen, dan hebben wij ons wel van meet af goed voor oogen te stellen, dat dit betekent, dat het 'meest voor de hand ligt, de hier gegeven Goddelijke openbaring zinnebeeldig te verstaan. Het is de aard en de eigenschap van visioenen dat zij symbolen, zinnebeelden te aanschouwen geven. Men zie maar eens het roepingsvisioen van Jesaja, van de Theophanie op een hoogen troon, met de zoomen van het gewaad der Koninklijke Majesteit vervullende den tempel, van de Serafs, en de tang met de gloeiende kool van het altaar, waarmee de mond van den profeet werd

aangerond (Jes. 6:1-7). Of de visioenen bij Jeremia van de amandelroede (Jer. 1:11) en den ziedenden pot (Jer. 1:13), alsmede van de twee vijgenkorven (Jer. 24); de visioenen bij Amos (7:1-9; 8:1, 2; 9:1). Zoo ook het reeds besproken visioen van de dorre doodsbeenderen bij Ezechiël zelf (Ezech. 37:1-14), en de reeds gemelde visioenen bij zijn roeping en van den ondergang der stad (Ezech. 1-3 en 8-11). Steeds weer zijn het symbolen, zinnebeelden, die in de visioenen worden geboden. Het is dus duidelijk dat men volgens een gezonden regel van verklaring moet beginnen ervan uit te gaan, dat Ezech. 40-48 dus ook een zinnebeeldig karakter zal dragen. Het is hier niet de vraag: zijn er ook aanwijzingen dat wij van den letterlijken zin mogen afwijken en een zinnebeeldige beteekenis mogen aanvaarden, maar omgekeerd: zijn er ook redenen om van den zinnebeeldigen zin af te wijken en aan een letterlijke opvatting de voorkeur te geven. Dat alleen is uitvloeisel van gezonde exegetische methode; wie het anders doet, zondigt tegen een van de aller-eerste regels van zulk een methode.

Nu zijn er in den loop der tijden toch wel zeer velen geweest, die de letterlijke opvatting van deze hoofdstukken verdedigd hebben. In wel eenigszins curieusen vorm vinden we deze letterlijke opvatting al in een oude Roomsche uitlegging van Ezechiël, door een paar Jezuïeten-paters op het eind van de 16e eeuw. Deze zijn de meening namelijk toegedaan, dat de door Ezechiël in zijn visioen aanschouwde tempel identiek was met den door de Chaldeënen verwoesten tempel van Salomo, en dat God de nauwkeurige constructie van dien verwoesten tempel aldus aan Ezechiël heeft geopenbaard, opdat de latere Christelijke kerk die zou kennen en de heugenis daarvan voor haar zou bewaard blijven. Wel voegt deze Jezuïetische verklaring daar nog aan toe, dat ook die tempel weer zinnebeeld was van de Christelijke kerk, maar men begrijpt, dat dit niets verandert aan het feit, dat zij het visioen zelf niet zinnebeeldig, maar letterlijk verstaat.

Verder vinden wij de letterlijke opvatting bij

UK  
EN

Bij de  
stukken d  
En specia  
lisme, da  
geschover  
gekomen.

Het die  
wijze aan  
bestaand

Toch  
gebezigd  
ving pla  
bijzonder  
volgens l  
de conclus  
socialism  
sel de ge  
inneemt.

Het is  
analyse e  
Spreke  
verbindt  
aan den

„Huw  
gedachte  
„Staats  
band, die  
taal en

Dit zijn  
het begri  
aardsche  
van God  
aardige  
punt van  
geweest,  
stel aller

Zooals  
ook het  
opgeval

En di  
band ee

Want  
ken, zijn  
begrip e  
dan wee

Dit ve  
tijdperk  
het abs  
kunnen  
elkander  
sterkend

Aange  
staat sl  
het uiter  
van de  
zou gen  
vende v

nagenoe  
Christel  
gen zijn  
geprofe  
hun lan  
Voor d  
daar d  
ten van  
dienst i  
te rijme  
ment  
de kom  
geschaft  
onderva  
een ge  
zal zich  
dat ged  
God zo  
mentisc  
Christel  
En soor  
ren. Er  
deinzene  
te verwe

zijn g  
letterlijk  
zijn lan  
dan sla  
van l  
spreekt  
terlijk  
keurig  
herstell  
consequ  
offerdi  
dat het  
en offe  
Vervull  
lingavis

In d  
vatting  
daarin  
behoev  
dien hi